

HAGYOMÁNY, HIT, HUMANIZMUS

Beszélgetés a 75 esztendőes Grynaeus Tamással

„Egész embert vizsgáló egész ember – aki tudja, mi a test és mi a lélek, hol van az ezek gyógyításának határa, és hol van ezek működésének az összefüggése” – írta róla a 70. születésnapja alkalmából szerkesztett köszöntő kötet (Test, lélek, természet) egyik tanulmányában Voigt Vilmos, az ELTE Folklór Tanszék professzora. Grynaeus Tamás orvosdoktorként végzett (tanulmányait az 1956-os forradalomban való részvétele miatt több évig kényszerűségi szüneteltette, két esztendőt börtönben is töltött), majd orvosként dolgozott, mellette folyamatosan gyűjtötte a hagyományos népi gyógyászat emlékeit, s néprajztudományból kandidált. 1994 óta vezet kurzusokat az SZTE néprajzi tanszékén. Idén címzetes egyetemi docenssé avatták.

– 1949-ben érettségizett Budapesten, majd kétéves kényszerű pauzát követően – „nem megfelelő” származása miatt nem tanulhatott tovább – a szegedi orvosegyetemre nyert felvételt. Ezzel párhuzamosan már az 1950-es években megindulnak néprajzi gyűjtései is a Dél-Alföldön. Honnan ered e kettős érdeklődés?

– Ha az ember időben visszatérekint, újabb és újabb hajszálgyökereket fedez fel. A genetikai és a szociális gyökerek felkutatása nagyon jó orvosság az önhittség és a góg ellen, hiszen láthatjuk, hány embertársunk segítő szándékával volt kiközvetve az életünk.

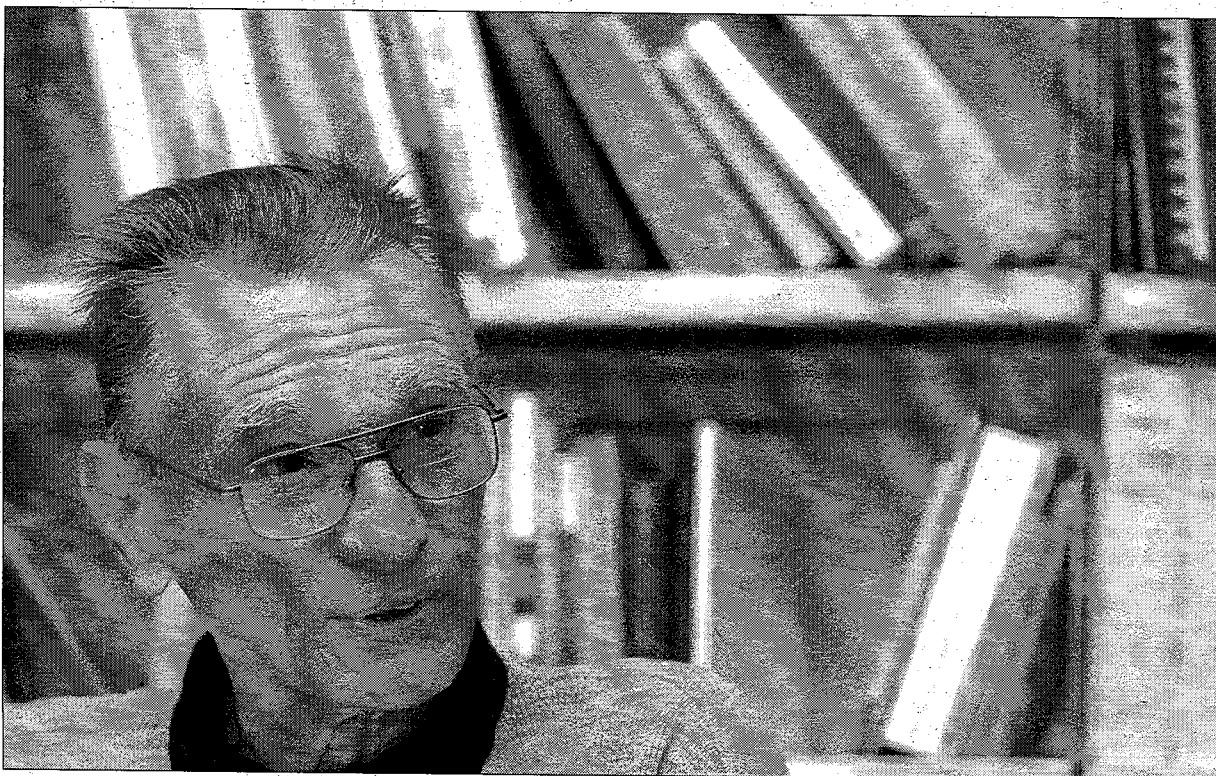
Korán meghalt matematikus édesapám szakkönyvei között találtam rá a Magyarországi boszorkányperek oklevéltárára. Édesanyám népi textilművészettel foglalkozott, szép hímzés-, szöttek-, kerámiagyűjteményt hagyott ránk. Ő és anyai nagynéném adták a kezembe a népi írók szociográfiáit, köztük legkedvesebb könyvem, *Sinka Istvántól* a Fekete bojtár vallomásait. Botanikus nagybátyám útmutatásával a növénytanba kös-tolhattam bele. Középkorúként valamilyen „humanista” pálya iránt alakult ki bennem az érdeklődés, de a tanári és a papi hivatás nem vonzott különösképpen, ezért jelentkeztem orvosra.

Az 1949 és 1951 közötti „kényszerűsü-netben” egy idősebb belgyógyász-kardiológus, *Ungváry László* mellé kerültem a budapesti Fehérvári úti SZTK-rendelő laboratóriumába, majd az ORFI (Országos Reuma- és Fürdőügyi Intézet) Lukács-fürdő részlegébe. Az ő szaktudása, gondolkodásmódja és magatartása óriási hatást gyakorolt rám.

A „vándorabortör”

– Szegedre kerülve is több neves tudós vette védőszárnyai alá, s segítette néprajzi kutatásai megkezdésében. Hogyan indultak ezek a gyűjtések?

– Az első tanévet követően betegség miatt kihagytam egy esztendőt, ám ez alatt az egyik kórházban találkoztam egy Vésztőn, Sinka falujában született fiatal emberrel, aki rengeteget mesélt a gyerekkoráról, élményeiről, s később csodálatos vésztői öregemberekkel és öregasszonyokkal ismertem meg. Tőlük hallottam a halálra táncoltatott lány balladáját meg a Fehér Lászlót, s ezeket a szárnypótlásait megmutattam *Bartucz Lajos* professzornak, aki antropológiát oktatott nekünk, orvosoknak – az én felkérésemre. Ő azzal segítette a vésztői gyűjtésemet, hogy élő emberek antropológiai vizsgálatával bízott meg, így állhatta az útiköltségemet, én pedig összekapcsoltam a kellemes és a hasznossal: A vitorlavászon táskába összecsomagolt Martin-féle mérőműszerrel másként házról házra. Egy alkalommal hívatott a község egyik orvosa, s kö-

Életünk legszebb napjait éltük 1956 októberében. Fotó: Segesvári Csaba.

zölte, hogy feljelentettek vándorabortöri tevékenységért, ami a Ratkó-korszakban főbenjáró bűnnek számított. Mondtam neki, én harmadéves orvos vagyok, s a nőgyógyászat ötödéves stúdium. Aztán megmutattam *Bartucz* professzor megbízólevelét, amire elszápadt és bocsánatot kért, ám az évfolyamon már nem moshattam le magamról a *Grynaeus*, a vándorabortör elnevezést...

– Mely terület keltette fel leginkább az érdeklődését az első évek gyűjtőmunkája során?

– Szeged környéki gyűjtéseim során a hagyományos orvoslásra koncentráltam. Megismerkedtem a fehértói vak gyógyítóemberrel, *Dóczi Istvánnal*. Eleinte gyanakodva fogadott, de később megengedte, hogy jelen legyek s jegyzeteljek a gyógyításnál. Szintén érdekes dolgokat tudtam meg a Szőregen élő halottlátó *Vidács Mihálytól* is. Ezt a gyűjtésemet is többen segítették: *Bálint Alajos*, a múzeum igazgatója szerzett nekem határsábelépőt, s a vonattól *Péter László* vitt tovább Csepel motorjával a faluba, ahol átadott feleségének, aki tanárnő lévén mindenkit ismert.

Ezekre az évekre esett *Bálint Sándorral* való megismerkedésem is, később ő ismertetett össze a tápaiakkal. Emellett sokat jártam Dorozsmára *Gyémánt Mária* és *Szántó Etel* nénihez, akik a Szent István téren árultak gyógynövényeket és pióccát.

Boszorkányper

– Korábban arról írt, az ezekben a kegyetlen években tett dél-alföldi útjai döbentették rá az országban uralkodó állapotokra...

– Nem kerülhetett el a figyelmemet a rettegés, a bizalmatlanság, a suttogás, láttam a padláslesópréseket. A megdöbbentésem fokozta, mikor rájöttem, hogy a Szabad Népek legalább kétféle kiadása van, az egyik a pestieknek, a másik a vidékieknek, s a kettő nem egyezik. 1956-hoz közeledve egyre növekedett bennem a tisztánlátás és az elégedettség.

– Milyen szerepet játszott a forradalmi eseményekben?

– Október 22-én este érkezünk haza egy kéthetes erdélyi tanulmányútról. Másnap évfolyamgyűlést tartottunk, ahol személyeskedéstől sem mentes vita alakult ki, amelynek a végén azt mondtam: ne csináljunk újra boszorkánypereket, hanem fogjunk össze, és tegyünk végre rendet. Ez olyan tetszést aratott, hogy megválasztottak évfolyamtitkárnak. Reggelente összejöttünk eszmét cserélni a gyermekklinika tantermében,

s tüntetéseken vettünk részt. Életünk legszebb napjait éltük, mikor november negyedikén hajnalban iszonyatos lövöldözésre ébredtünk; ekkor érkeztek „vissza” a szovjet csapatok...

November 4-e után társaimmal röpcédulákat gyártottunk és terjesztettünk. Az egyik például egy vénkisasszonyt ábrázolt, aki poráron vezet két ölebecskét. Alá ez volt írva: „Kádár Apró Dögei”. A másikon egy Talleyrand-idézet, miszerint a szuronyokkal mindent lehet csinálni, csak rájuk ülni nem – a felfelé meredő szuronyok Kádár-egyensúlyozott.

– Százezrek menekültek ezekben a hetekben az országból. Nem jutott eszébe, hogy önnek is mentenie kellene a bőrt?

– Ösztönén szólva nem gondoltam, hogy veszélyben lennék. Csak azt tettem, amit a szívem és az eszem diktált. Aztán 1957. február 13-án éjszaka vittek be az ÁVH-ra. Minden nap kihallgattak, ellentmondáson akartak fogni. Az egyik alkalommal arc- és hangszínt változtatott az addig goromba kihallgatótiszt, s azt mondta, szabadlábba helyezze, ha segítenék nekik. Nem kell más tennem, mint időnként beülni velük a Virág cukrászdába „beszélgetni”. Mondtam neki, köszönöm, de ebből nem kérek – két nap múlva mehettem Kistarcsára az internálótáborba.

Novemberben első fokon 38 hónap börtönbüntetésre, teljes vagyonekbezársra és öt év közügyektől való eltiltásra ítélték „államellenes szervezkedésben

való tevékenységem” miatt. Az utolsó szó jogán azt mondtam, hogy *Ady* szavaival élve „nagyot és szépet, emberit s magyart” szerettünk volna alkotni. Ha ez bűn, ám büntessenek meg. A közönségtől többen tudták, hogy a „A perc-emberkék után” című verset idéztem.

Az ítélet egyébként egy-két perc alatt megszületett. Súlyosbító körülménynek vették „átlagon felüli értelmi fejlettségemet”. A bírónak, aki elítélt, nem volt bírói vizsgálata, s két nappal a tárgyalásom után leváltották szélsőséges ítéletei miatt... A Csillagba, a Markóba, Vácra, majd a gyűjtőbe kerültem. 1959. február 13-án szabadultam, mert közben 1958 nyarán másodfokon 2 évre csökkentették a büntetésemet.

Csak a hitem adott erőt és támaszt a legnehezebb időkben.

Az angyal és az ördög

– A szabadulást követően több helyen dolgozott, de az egyetemet csak évekkel később folytathatta. Hogyan sikerült elérni, hogy befejezhesse orvosi tanulmányait?

– Először nagy nehezen a szovjet exportra dolgozó óbudai hajógyár csőze-relőműhelyében kaptam munkát, majd az ORFI kísérletiállat-istállójába kerültem. Később szakkikketek is fordítottam az ORFI-nak, illetve a sebészetben dolgoztam altatóasszisztensként, végül ez a munkahely, egészen pontosan a személyzetisük intézte el – személyesen jött le Szegedre – hogy 1965-ben visszavegyenek az egyetemre.

Ekkor viszont szállásgondjaim adódtak, mert nagynénémék, akiknél korábban laktam, közben elköltöztek, s az én múltammal nem kaphattam kollégiumot sem. Az öreg alsóvárosi szobrászművész, *Vágó Gábor* vett szárnyai alá, ő ajánlott be *Bálint Sándorhoz*. Így kerültem februártól a tanév végéig *Sándor bácsihoz*, ahol a cselédszoba lett az én birodalmam. Életemnek nagyon kedves és örök emlékezetes, tanulságos beszélgetésekkel teli időszaka volt ez.

Egy alkalommal azért kisebb kalamajkát okoztam neki. Ásványhíti gyűjtésemkor elkottyantottam *Domokos Viktus* néniemnek, hogy az *Engi Tüdő Vince*, a korábbi híres alsótanyai gyógyítóember által állíttatott Tüdő-körösz feliratát *Sándor bácsi* örzi. A hagyomány szerint *Tüdő Vince* megátkozta, aki azt onnan eltávolítja vagy megrongálja. *Sándor bácsi* a tanya padlásán találta a feliratot. *Viktus* néni azonban ezt nem tudván s őt nem ismervén úgy állított be hozzá, hogy „Magával az ördög incselkedik!” *Sándor*

bácsi beinvitálta, s lassan sikerült meg-békéltetnie...

Teli a fiók

– A hetvenes években pszichiátriai és neurológiai szakvizsgát tett, a bajai kórházban, a pomázi munkaterápiás intézetben, majd két budapesti kórházban praktizált, mellette tovább folytatta a néprajzi gyűjtést is...

– Baja csodálatos területnek bizonyult, hiszen magyarok, hadikfalvi székelyek, bunyevácok, sokácok, szerbek, németek hallatlanul izgalmas egyvelegébe kerültem. Az egyik idős, hadikfalvi születésű betegem révén kezdődött ismeretségem a hadikfalvi székelyekkel, mely a mai napig sok örömet és eredményt hozott. Gyönyörű ráolvasó, ráimádkozó szövegeket tanultam az öregember feleségétől, *Balog Emerenciától*, aki annak idején Hadikfalva egyik gyógyító asszonya volt.

Sajnos nehezen tudtam összeegyeztetni a gyógyítást a kutatással. Napi tíz óra munka, heti egy-két ügyelet, a család- és otthonteremtés mellett alig maradt másra energiám. Jó darabig szinte csak gyűjtöttem, s mostanában döbbenek rá, hogy félkész állapotban mennyi csodálatos anyagom vár feldolgozásra és közreadásra.

– Mi a legizgalmasabb abból, amit a fiók őriz?

– Egyrészt óriási anyag áll rendelkezésemre a magyar nép növényismeretére vonatkozólag, a honfoglalás előtti időszaktól napjainkig. A másik fontos területet a hazai szakrális kisemlékek (út menti kereszték, szentképes oszlopok, kálváriák, stb.) képezik. Szép gyűjteményt halmoztunk fel feleségemmel és gyerekeimmel az ország minden tájáról. Ezt szeretném feldolgozni és használhatóvá tenni.

A 2004/2005-ös tanévben ebben a témában vezettem kurzust Szegeden. A hallgatóknak egy település szakrális kisemlékeit kellett leírniuk a hozzájuk fűződő hagyományokkal, adatokkal együtt. Legnagyobb örömömre olyan szép dolgozatokat készítettek, hogy a tanszék ezek legjobbjait – kicsit bővítvén – az én előszavammal kötetbe rendezte, s a közeljövőben ki is adja.

Kossuth és Haynau

– *Barna Gábor* tanszékvezető szerkesztésében ezekben a napokban arról jelenik meg egy kötet, mit jelent a hallgatóknak 1956, hogyan ünneplik 1956-ot. Ön szerint mennyit tudnak a mai fiatalok a forradalom jelentőségéről?

– Még az 1980-as évek vége felé a regöcskerészek számára szerveztünk hosszú hétvégeken népfőiskolát, ahová különféle témák szakembereit hívtuk meg. Valamelyik este nekem lett volna előadásom, előttem *Nagy Gáspár* költő beszélt 1956-os emlékeiről. Ez akkora hatás gyakorolt a fiatalokra, hogy hiába kezdtem el teljesen más témájú előadásomat, nem hagyták, mindig belekérdeztek, visszakanyarodtak '56-hoz, egészen az éjszakába nyúlóan beszélgettünk róla. S ahogy én tapasztalom, a mai fiatalokat is foglalkoztatja '56 kérdése, az ötvenedik évfordulóra megjelenő könyvek pedig sokat segíthetnek a pontosabb megismerésben.

Semmiképpen sem tölt azonban be 1956 méltó helyet a nemzeti történeti emlékek között. Persze az is bizarr lenne, ha *Kossuth Lajos Haynauval* együtt ünnepelte volna az 1848/1849-es szabadságharc leverését – csakhogy Haynau ezt nem is kívánta, s itt a fő különbség!